

ÇAĞDAŞ İSLÂM DÜŞÜNÇESİNDE ALİYA İZZETBEGOVIÇ

ALIYA İZZETBEGOVIC IN CONTEMPORARY ISLAMIC THOUGHT

MAHMUT HAKKI AKIN* • FARUK KARAARSLAN**

ABSTRACT

Former president of Bosnia and Herzegovina, Alija Izetbegovic was a thinker who provided original contributions to contemporary Islamic thought. He focused on problems of Islamic World and developed thoughts on Islamic Renaissance due to his mentality of third way. Izetbegovic accepted Islam as the only alternative beyond spiritualism and materialism and claimed that Islamic World was experiencing a crisis due to conservative traditionalism and modernist mentality in Muslim societies. His contributions to contemporary Islamic thought, are especially considerable in terms of describing and overcoming such crisis.

Keywords: Alija Izetbegovic, Contemporary Islamic Thought, Third Way.

ÖZ

Bosna Hersek eski Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç aynı zamanda çağdaş İslâm düşüncesine özgün katkılar sunmuş bir düşünürdür. İslâm dünyasının meselelerine odaklanmış ve üçüncü yol anlayışına bağlı olarak bir İslâmî yeniden doğuş üzerine düşünceler geliştirmiştir. İslâm'ı maneviyatçılık ve materyalizmin dışındaki tek alternatif olarak kabul eden İzzetbegoviç, İslâm dünyasının Müslüman toplumlardaki tutucu gelenekselcilik ile İslâm'ı reddeden modernist anlayış arasında bir kriz yaşadığını iddia etmiştir. Onun çağdaş İslâm düşüncesine katkıları, özellikle bu krizi tanımlama ve aşma konusunda dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, Çağdaş İslâm Düşüncesi, Üçüncü Yol

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü

** Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Giriş

Çağdaş İslâm düşüncesi, yaşadığımız son iki yüzyıllık süre zarfında Müslüman dünyanın sorunları ve bu sorunlara çözüm arayışları üzerine gelişmiştir. Bu sorunların ve çözüm arayışlarının temelinde Avrupa toplumları karşısında Müslüman toplumlarının konumu önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü modern dönemde Avrupa, siyasal, ekonomik, iktisadi ve bilimsel anlamda dünya üzerinde hâkimiyet sağlamış ve Avrupamerkezci bir kabulle kendi değişim tecrübesini evrensel bir tecrübe olarak kabul etmiştir. Bu durum karşısında Müslüman toplumlarının modern Avrupa ile ilişkisinin ne olacağı başta Osmanlı mütefekkirleri olmak üzere bütün Müslüman dünyasında tartışma konusu olmuştur. Seküler bir evren tasavvurunu içselleştirmiş modern çağda hem bireysel hem de toplumsal olarak Müslümanca yaşamının imkânları ve yöntemleri sorgulanmıştır. Modern çağın gereklilikleriyle, Müslümanca yaşamının gereklilikleri arasındaki doku uyumsuzlukları, İslâm toplumları açısından bir takım sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda çağdaş İslâm düşüncesinin sınırlarını bahsi geçen sorunların tespiti, analizi ya da çözümü konusunda farklı boyutlarıyla (siyasal, sosyolojik, iktisadi, felsefi, psikolojik, dil bilimsel, tarihsel vb.) ele alan fikri birikim olarak belirlemek mümkündür.

Sınırları bu haliyle belirlendiğinde Aliya İzzetbegoviç, çağdaş İslâm düşüncesinin önemli düşünürlerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. Çünkü o, bu çağda “insan”ca ve dolayısıyla Müslümanca yaşamının imkânı üzerine çalışmalar yapmış ve somut öneriler üretmiş bir düşünürdür. Bu haliyle sadece Müslümanların değil, aynı zamanda Müslümanların da sorumluluk dairelerine giren insanlığın önemli meselelerini fikirlerinin merkezine almıştır. Aliya İzzetbegoviç’in çağdaş İslâm düşüncesinin önemli bir düşünürü olarak kabul edilmesinin en önemli sebeplerinden birisi, kaleme aldığı eserlerin muhtevasıdır. Dinî metinlerin yanı sıra Avrupa felsefesinin temel eserlerine dair çok genç yaşlardan itibaren yaptığı tetkikler, onun eserlerinin muhtevasını belirlemiştir. Yanı sıra kullandığı üslup ve eleştirel yöntem, sistematik bir düşünce geliştirmesine imkân sağlamıştır. Hem dini metinleri hem de içinde yaşadığı dönemde öne çıkan eserleri sorgulayarak sistemli, özgün bir görüş ortaya koymayı başarmıştır. İzzetbegoviç’i bir düşünce adamı olarak değerli kılan sadece eserlerinin muhtevası ve kullandığı yöntem değildir. O, içinde yaşadığı ve kendisini ait hissettiği halkın dertleriyle ilgilendiği gibi bütün İslâm dünyasının içinde bulunduğu siyasal, ekonomik, tarihsel, teolojik kriz durumuna çözüm aramıştır.

Aliya İzzetbegoviç'in Hayatı ve Düşünce Dünyasının Oluşumu

Düşünce adamlığının yanı sıra devlet başkanı ve halkının kurtuluş müca-
delesinin lideri olarak tarih sahnesine çıkan Aliya İzzetbegoviç'in, düşünce
dünyasının oluşumunda biyografisi son derece önemli bir yerde durmak-
tadır. Ailesi, gençlik yıllarındaki tanışıklıkları, hapisane hayatı, siyasetteki
tecrübesi, entelektüel birikimi ve Bosna Savaşı, geçtiğimiz yüzyılın önemli
Müslüman düşünürlerinden kabul edilmesinin sebepleri arasında sayılabilir.

1925 yılında Bosna Hersek'in Bosanski Smaç kasabasında dünyaya gelen
Aliya İzzetbegoviç, ismini Osmanlı subayı olarak görev yapan dedesinden
almıştır. Dedesi, İstanbul'dayken tanıştığı Sıdika adında Üsküdarlı bir Türk
kızıyla evlenmiştir ve bu evlilikten beş çocuk dünyaya gelmiştir. Bu çocuk-
lardan birisi de İzzetbegoviç'in babası Mustafa'dır. Annesi ise dini eğitiminde
çok fazla tesiri olan Hiba İzzetbegoviç'tir. İzzet Bey'ler olarak bilinen ai-
lesi Bosna Hersek'in köklü ve ileri gelen ailelerindedir.

Ticaretle uğraşan babasının işlerinin kötüye gitmesi sebebiyle, İzzetbe-
goviç ailesiyle birlikte çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği Saraybosna'ya
taşınmıştır. Eğitimini Saraybosna'da alan İzzetbegoviç ortalama bir öğren-
cidir. Derslere girmek ve çalışmak yerine sürekli okumayı tercih etmiştir.
Kitap tutkunu olan İzzetbegoviç genç yaşlarından itibaren Avrupa felsefesini
temel metinlerini okumuştur. Özellikle Henri Bergson, Oswald Speng-
ler ve Immanuel Kant'ın eserlerinden etkilenmiş, Karl Marx, Hegel, Freud,
Heidegger gibi düşünürleri ayrıntılı bir şekilde tetkik etmiştir. Felsefe oku-
malarının yanı sıra lise öğrenciliği sırasında Genç Müslümanlar Örgütü'ne
üye olarak oradaki faaliyetlere katılmıştır. Bosna'daki Müslümanların temsil
sorununu ortadan kaldırmayı hedefleyen Genç Müslümanlar Teşkilatı'nda,
Müslümanların temel sorunlarına, bu sorunların çözümüne dair gerçekleştiren
entelektüel faaliyetlere katılmıştır. Bu süreçte Metiljeviç'in *Gerçekliğin
Işığında İslam* ve Osman Nuri Hadziç'in *Muhammed ve Kuran* eserlerini şevk-
le okumuş ve düşüncelerini arkadaşlarıyla tartışmıştır. Bunun yanı sıra Mos-
tar'da bulunan ve İslâmî eserler basan bir yayınevini kitaplarını düzenli bir
şekilde takip ederek etüt etmiştir. Gençlik yıllarını yoğun bir okuma, öğren-
me ve Müslümanların sorunlarına dair mesai harcamayla geçiren İzzetbego-
viç, yirmi bir yaşındayken Genç Müslümanlar Teşkilatı'na üyeliği sebebiyle
tutuklanmış ve üç yıl hapis hayatı yaşamıştır. 1949 yılında mahkûmiyetini
tamamlamış ve kısa bir süre sonra tutukluluk sürecinde mektuplaştığı Hali-
de Hanım ile evlenmiştir (Karaarslan,2014:14).

Evliliğinden sonra siyasi faaliyetlerine ara veren İzzetbegoviç üniversite tahsilini görmek üzere Ziraat Fakültesine başlamıştır. Fakat bu fakülte de okumayı kendisi tercih etmemiştir. Babası ileride iş imkânlarının geniş olacağı ümidiyle İzzetbegoviç'i Ziraat Fakültesine yazdırmıştır. Nitekim o, üçüncü sınıftayken bu fakülteden ayrılmış ve arzuladığı Hukuk Fakültesine kaydolmuş ve bu fakülteden 1956 yılında mezun olup çalışma hayatına atılmıştır. Bu süre zarfında çocukları, Sabina, Lejla ve Bakir dünyaya gelmiştir. Üniversite eğitimi ve çalışma süreci boyunca siyasi faaliyetlerine ara verse de entelektüel faaliyetlerine hiçbir zaman ara vermemiştir. Bir dönem *Mücahit* dergisinde yazılar yazan İzzetbegoviç, Karadağ'da çalıştığı yıllarda da İslâm dünyasının meselelerine dair makaleler kaleme almıştır. 1970 yılında geçmişteki okumalarından ve kaleme aldığı makalelerden derlenmiş, sonraki yıllarda çok ses getirecek olan *İslam Deklarasyonu* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser sebebiyle 1983 Saraybosna Davası'nda yargılanmış ve on dört yıl hapis cezası almıştır. Fakat İzzetbegoviç'in mahkeme kararına dair yazdığı eleştiri metinleri, değişen siyasal ortam ve kamuoyunun baskısı sebebiyle mahkumiyeti beş yıl sekiz ay sürmüştür.

İzzetbegoviç hapis hane hayatının başlangıcından hemen sonra 1984 yılında onun başarıları olarak görülen *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserini yayımlama imkânı bulmuştur. Aslında bu eser onun uzun yıllardır edindiği birikimin bir sonucudur. Hapishane hayatı boyunca yazmaya ve okumaya ara vermeyen İzzetbegoviç, bu süre zarfında *Özgürlüğe Kaçışım Zindandan Notlar* eserini kaleme almıştır (İzzetbegoviç, 2003b:55-56). Bu eser İzzetbegoviç'in hayata, felsefeye, siyasete, insana ve İslâm'a dair tuttuğu notlardan oluşmaktadır.

İzzetbegoviç, hapishaneden çıktığında zor bir süreçle muhatap olmuştur. Bu yıllarda Yugoslavya dağılmaya başlamış ve bünyesindeki milletler bağımsızlık savaşları vermeye başlamışlardır. Bu süreç zarfında Müslümanların temsil sorunu yaşadığını gören İzzetbegoviç arkadaşlarıyla birlikte Demokratik Eylem Partisini (SDA) kurmuş ve girdiği ilk seçimden galibiyetle çıkmıştır. Böylelikle İzzetbegoviç 1990 yılında başlayan ve on yıl sürecek olan Cumhurbaşkanlığı görevini üstelenmiştir. Bu sürecin en çetrefilli dönemi Bosna Savaşı'dır. Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan İzzetbegoviç, Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte baş gösteren iç savaşta, Bosna Müslümanlarının bağımsızlık mücadelesinde halkının lideri olarak 1995 yılına kadar cephede ve diplomaside mücadele vermiştir. Avrupa'nın en kanlı savaşlarından birisi olan Bosna savaşında Müslümanlar birçok katliama, sürgüne

ve tecavüze maruz bırakılmışlardır. Böyle bir süreçte sorumluluk almaktan kaçınmayan İzzetbegoviç, 1998 yılında tekrar cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 2000 yılında görevinden sağlık sorunları sebebiyle ve daha dingin bir hayat yaşama arzusuyla istifa etmiştir. 2003 yılına kadar ailesiyle mütevazı bir hayat süren İzzetbegoviç, 19 Ekim tarihinde ebedi hayata intikal etmiştir.

İzzetbegoviç'in burada kısaca değinilen hayat hikâyesi sıradan bir hikâye değildir. O, dört farklı siyasal rejimi tecrübe etmiş, on yıl devlet başkanlığı yapmış, bir halkın bağımsızlık mücadelesini yürütmüş, hayatının önemli bir bölümünü hapisanede geçirmiş ve belki de bunlardan daha önemlisi arkasında kalanlara birçok eser miras bırakmış bir düşünce adamıdır. Bu sebeple onun düşünce dünyasına özelde çağdaş İslâm düşüncesine katkısını biyografisinden bağımsız anlamak mümkün değildir. Ayrıca ortaya koyduğu üçüncü yol teorisi, sadece içinde yaşadığı toplum açısından değil, İslâm dünyasının ve genelde insanlığın temel meselelerine çözüm üretme noktasında önemsenmesi gereken bir anlayıştır.

Çağdaş İslâm Düşüncesine Bir Katkı Olarak İzzetbegoviç'in Üçüncü Yol Anlayışı

Aliya İzzetbegoviç'in yakın dönem İslâm düşüncesine önemli katkıları olmuştur. Bir düşünür olarak eserleriyle yaşadığı dönemde süre giden tartışmalara dahil olmuş ve özgün fikirler öne sürmüştür. Diğer yandan da Yugoslavya'nın dağılmasından sonra, önemli bir kısmı savaşa geçen aktif siyaset yıllarında doğrudan siyaset pratiğinin içinde bir aktör olarak sorumluluk üstlenmiştir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, İzzetbegoviç'in siyasal aktörlüğünün hayatının son döneminde gerçekleşmesidir. O, başından itibaren siyasetle bir şekilde ilgili olmuştur. Ancak ömrünün neredeyse kırk beş yılını herhangi bir muhalif siyasal örgütlenmeye müsaade edilmeyen komünist bir yönetim altında geçirmiştir. Komünizmin yıkılmasının ardından 1990 yılında, kendisi altmış beş yaşındayken arkadaşlarıyla bir siyasi parti kurma imkânına sahip olmuşlardır. 1990-2000 yılları arasındaki aktif siyaset dönemi, ömrü boyunca edindiği birikimin siyasal pratiğe aktarılması zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Bilge lider olarak kabul edilen İzzetbegoviç'in tarih boyunca siyasette çok da karşılaşılmayan bir tip olduğu belirtilmelidir. Bilgelerin siyaset ile imtihanları genelde aleyhlerine sonuçlanmıştır. Diğer taraftan başarılı siyasetçilerin önemli bir kısmının siyasetin tecrübesinin içinden yetişen insanlar olduğu bilinmektedir. Bu yüzden onun yaşlı sayılabilecek bir hayat döneminde siyaset sahnesine girmesi ve ardından

kendi isteğiyle siyasetten çekilmesi, genel düşüncesi ve siyasal pratiğinin bir arada anlaşılmasıyla mümkündür. Kaldı ki İzzetbegoviç'ten düşmanlarının bile saygınlığını kazandığı iddia edilen bir bilge siyasetçi olarak bahsedildiğine göre, onu anlamak için bu siyaset pratiğinin arka planında yatan genel düşüncenin analizini yapmak daha da önemli bir hale gelmektedir.

Müslüman bir düşünür olarak İzzetbegoviç'in ilk gençlik yıllarından itibaren oluşan fikirlerinde İslâm'ın önemli ve merkezi bir yeri vardır. Bu yüzden öncelikle onun üçüncü yol olarak adlandırdığı İslâm düşüncesine; özellikle de İslâm ve insan ilişkisine odaklanmak gerekmektedir. Burada İzzetbegoviç'in neden İslâm'ı üçüncü yol olarak kabul ettiği sorusu önemli bir sorudur. Öyle ki bu soruya verilecek cevaplar, onun hayatını, düşüncesini ve içinde yaşadığı dönemden İslâm düşüncesine sunduğu katkıları anlama açısından bir temel oluşturabilir. Çünkü üçüncü yol anlayışı, insandan hareketle insana ait meselelere odaklanmakta ve açıklama getirme iddiasındadır. Bu yüzden İzzetbegoviç'in düşüncesinin temelinde insan meselesinin var olduğunu söylemek mümkündür. Eserlerinde din, siyaset, ahlak, sanat, felsefe, bilim, kültür ve medeniyet gibi kavramlar sistematik bir insan felsefesi açısından değerlendirilmiştir. Genel olarak varlığın ve insanın düalist yaratılmış yapısını temel alan bu anlayış, düalist yapıyı oluşturan unsurlar arasındaki denge durumunun ancak üçüncü yol ile mümkün olduğu tezine dayanmaktadır.

Aliya İzzetbegoviç'in yaratılmış olanın düalist yapısından kast ettiği durum, Kur'an-ı Kerim'de "İbret alalım diye biz her şeyi çift yarattık" (Zariyat:49), ayetine atıfla anlaşılabilir. İnsan cinsiyet açısından çift yaratılmış olmasının yanında içinde yaşadığı dünyayı da bir düalizm ile yaşamaktadır. Beden-ruh, iyi-kötü, dünya-ahiret, doğru-yanlış, günah-sevap, güzel-çirkin, madde-mânâ, idealizm-materyalizm, kültür-medeniyet gibi unsurlar, insanın içinde yaşadığı gerçekliği anlamlandıran düalist yapıdan çıkmaktadır. Aynı zamanda bu unsurlar, İzzetbegoviç'in düşüncesinde birbirlerine karşıt olarak konumlanmakta ve bu şekilde anlam kazanmaktadır. Bu unsurlardan hiçbirisi tek başına insanı açıklamada yeterli değildir. Çünkü insan, kadim felsefe tarihindeki temel ikilem açısından ele alındığında ne maddeden ne de mânâdan ibarettir. İnsan her ikisidir. Bu yüzden insan, üçüncü seçeneği de hesaba katan "hem-hem de" mantığıyla ele alınması gereken ve yukarıda zikredilenleri kapsayan bir varlıktır. İzzetbegoviç (2003a:11), ruh-madde birliği prensibinin en üst şeklinin insanda sergilendiğine dikkat çekmiş ve bu prensibin adının İslâm olduğunu iddia etmiştir. Onun düşüncesinde üçüncü yol,

İslâm'ı tarif etmek için kullanılmaktadır. Çünkü ona göre bütün düşünce tarihi temelde sadece üç görüşe indirgenebilir (İzzetbegoviç,2005:167). Bunlardan birincisi, varlığın temelini ruh olarak kabul eden idealist anlayıştır ki bu anlayışın en önemli temsilcisi Hristiyanlık olmuştur. Diğer taraftan bu anlayışa karşı, varlığın temelinin madde olduğunu kabul eden materyalist anlayışın en önemli temsilcisi ise Yahudilik olmuştur. İslâm ise ruhu ve maddeyi bir arada kabul eden üçüncü yolun adıdır. Bu üçüncü yol, insan için vazgeçilmez olan her iki temel unsuru da kabul eden bir anlayışa ve pratiğe sahiptir.

Aliya İzzetbegoviç, idealizmin ve materyalizmin dışında üçüncü yol anlayışının en özgün halini İslâm'da bulmuştur (Bkz. Neimarlija, 2010:151-152). Ancak ona göre İslâm, sadece bir anlayış ya da din (religion) olarak da kabul edilemez. Çünkü İslâm'ın en önemli yönlerinden birisi hayatın reel pratiğinden hareket etmesi ve böylece sadece teoriden ya da idealden ibaret olmamasıdır. İslâm, hayatı merkeze almakta ve daha çok pratikten hareket etmektedir. Bu yüzden de İslâm, sadece özel, bireysel bir vicdan meselesi olmanın ötesine geçmekte ve pratikte, sorumluluk alanında tanımlanabilmektedir. Başka bir deyişle bir dinin ötesinde olma haliyle İslâm, bu dünya ile ahiret arasındaki ilişki üzerinden her iki dünyayı da önemsemekte ve “dünyevi” bir özellik kazanmaktadır. Diğer taraftan dünyevi olmak, aynı zamanda “siyasi” olmak anlamına gelmektedir ki böylece İslâm, “saf din”in imkânsızlığı kabulüyle Hristiyanlık'tan farklılaşmaktadır. Hatta “din” reel hayata ya da gerçekler dünyasına girerek İslâm olmaktadır (Bkz. İzzetbegoviç, 2003a:221-222). Ne var ki Hristiyan Batı toplumlarının Ortaçağ sonrasında Reform ve Rönesans ile birlikte dünyevileşmesi, İslâm gibi bir sonucu ortaya çıkarmamış; Yahudileşme üzerinden açıklanabilecek bir sürece dönüşmüş ve günümüz Batı medeniyeti böylece oluşmuştur.

Burada şu soru akla gelebilir; İslâm'ın dünyevi bir yoruma sahip olması ve dolayısıyla maddeyi ve dünyayı önemsemesi, bir Yahudileşme olarak yorumlanabilir mi? İzzetbegoviç, bu soruya olumlu cevap vermemiştir. Dünyevileşme, Yahudilikte “seçkin millet” ve “bu dünyada cennet” fikirlerine doğru sapma göstermiştir (Bkz. İzzetbegoviç, 2003a:216). Dünyadaki maddi ilerlemelerin öncüleri olan Yahudiler, materyalizmin önemli temsilcileri olarak insan gerçekliğinin bir boyutuna ağırlık vermişlerdir. Böylece Yahudilik, “saf din” ve maneviyat sapsmasının karşısında dünyevi bir sapma olarak bulunmaktadır. Hâlbuki İslâm, kutsal kitabında dünyayı ahiretle birlikte zikretmesinin yanında dini bireysel bir Tanrı-kul ilişkisinin ötesinde

“kardeşlik” ilkesine bağlı olarak sosyal alana taşımanın gayretinde olmuştur. Öyle ki bu sorumluluk ilişkisinin temeli olan ahlak, daha çok manevi alana ve ahirete referansla açıklanabilecek bir insanî hakikat unsurudur. İzzetbegoviç’e göre (2005:191) İslâm, bu dünyaya önem verirken yoldan çıkıp kaybolmamış ve unutkanlığa düşmemiştir. Bu yüzden Yahudiliğin de Hristiyanlığın da ötesinde anlam kazanmıştır. Zulme başkaldırıcıyı emreden ve şartlar oluştuğunda savaşı meşru gören İslâm, zulümle mücadelenin içeriğini maneviyatla doldurmakta ve bu amaç uğrunda can vermenin cennete ulaşmak ve şehadet gibi bir üst makama ulaşmak olduğunu buyurmaktadır.

Bu noktada İzzetbegoviç’in üçüncü yol anlayışıyla ilgili bir başka soru daha öne çıkmaktadır; İslâm’ı Yahudiliğin ve Hristiyanlığın ötesinde tanımlamak onu bir sentez olarak kabul etmek midir? Başka bir ifadeyle; İslâm, Yahudilik ile Hristiyanlığın ya da materyalizm ile maneviyatçılığın bir sentezi midir? İzzetbegoviç, İslâm’ı net bir şekilde bu iki yoldan ayrı, kendi başına bir üçüncü yol olarak tanımlamaktadır (İzzetbegoviç,2003a:19). İslâm, her iki dünya görüşünün de hakikat adına paylarını teslim etmiş ve Kur’an-ı Kerim, kendisini geçmişte inen vahyi tasdik edici; doğrulayıcı olarak tanımlamıştır. Diğer taraftan kutsal kitap, bu dinlerin insanlar tarafından tahrif edildiklerini de belirtmiştir.

Çağdaş İslam düşüncesine özellikle iki önemli eseriyle katkı sağlayan Aliya İzzetbegoviç, eserlerinde dünyadaki Müslümanlar ile yukarıda üçüncü yol anlayışında sistematik bir şekilde temellendirmeye çalıştığı İslâm arasında oluşan mesafeye odaklanmıştır. 1970 yılında yayınlanan *İslam Deklarasyonu* ile 1984 yılında yayınlanan *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı çalışmalarında onun özellikle vurgu yaptığı mesele, günümüzdeki Müslüman toplumların İslâm inançlarının ve pratiklerinin üçüncü yol üretmekten uzakta olmasıdır. *İslam Deklarasyonu*, yayınlandığı dönemde bütün Müslüman toplumlara yeniden İslâmlaşma çağrısını yapmıştır. İzzetbegoviç’e göre (2007:156), Müslüman dünya İslâmsız veya İslâm’a karşı olarak yenilenemez. Dolayısıyla üçüncü yol dışındaki başka yol arayışları ve İslâm’ın kendi içinde Müslümanlar tarafından yaşanan yozlaşmalar, Müslüman toplumlar için arzu edilen bir gelecek getirmeyecektir.

Aliya İzzetbegoviç (2003a:22), *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı kitabının giriş bölümünde Doğu ve Batı arasında geçmişte birçok defa köprü vazifesini görmüş olan İslâm’ın kendi öz vazifesinin farkında olması gerektiğini; dramatik çıkmaz ve alternatifler zamanında parçalanmış dünyada, aracılık rolünü yeniden devralması gerektiği çağrısını yapmıştır. Kendi deyimiyle

Doğu ve Batının arasında ya da ötesinde kabul edilebilecek İslâm'ın yeni dünya düzenine alternatif olabilmesi, onun üçüncü yol olduğunun tespit edilmesiyle mümkündür.

İslâm Dünyasının Sorunlarına Dair Tespitler ve Çözüm Önerileri

Aliya İzzetbegoviç'in düşünce dünyasının merkezindeki temalardan birisi Müslüman halkların içinde bulunduğu durum ve bu durumdan çıkış yoludur¹. Özellikle *İslam Deklarasyonu* ve *İslami Yeniden Doğuşun Sorunları* adlı eserleri bu tema üzerine kuruludur. O Müslüman halkların dertleriyle dertlenmiş ve modern dönemde Müslümanların yaşadıkları buhrandan nasıl kurtulabileceklerine dair fikirler üretmiştir. Bu uğraş, İzzetbegoviç için sadece entelektüel bir uğraş değil; bir varoluş sorunudur ve Genç Müslümanlar Örgütü'ne girdiği zamandan ölümüne kadar bu varoluş mücadelesini sürdürmüştür.

Müslümanların çağdaş dünyada neden geri kaldığı sorusu İzzetbegoviç'in düşünce dünyasının önemli sorularından birisidir. *İslam Deklarasyonu* ve *İslami Yeniden Doğuşun Sorunları* adlı eserinin ilk makalesi bu soru üzerine kaleme alınmıştır. "Müslümanlar Neden Geri Kaldı?" başlığını taşıyan makalesinde Müslümanların geri kalmışlığını iki temel sebep ile açıklamaya çalışmıştır. Bunlardan birincisi dış sebep olan Moğol istilasıdır. Moğol istilasıyla İslâm medeniyeti yerle bir edilmiştir ve insan eliyle yapılmış ne varsa ortadan kaldırılmıştır. Bu yeniden dirilişi imkânsız kılıcak kadar ağır bir darbe olarak tarihe geçmiştir. Bu sebepten daha önemlisi ise iç sebep olan İslâm'ın teolojik yorumudur. İslâm'ın sadece bir din olarak algılanması ve teolojik boyuta indirgenmesi ona göre Müslümanların geri kalmasının temel sebeplerindedir. İslâm sadece mesajlar bütünlüğü değildir. Gündelik hayatı düzenleyen; medeniyetler, şehirler ve devletler yaratan hareketin adıdır (İzzetbegoviç,2007:15). Bu anlamda İslâm'ın yanlış yorumlanması modern dünyada Müslümanların geri kalmışlığının en temel sebebidir. Bu sorunu gidermek için Kur'an, Hadis ve diğer kaynaklar dikkatle okunarak anlaşılmalıdır. Ve belki de en önemlisi İslâm sadece bir din olarak algılanmamalı, kişinin dünyasını düzenleyen mesajlar bütünlüğü olarak yaşanmalıdır. Onun fikrî mücadelesinin temeli bu görüşünü açıklamak üzerine kuruludur. Yani

1 İzzetbegoviç hem düşünce dünyasında hem de siyaset pratiğinde sadece Bosnalı Müslümanlarla ilgilenmez. Onun temel derdi bütün Müslümanların içinde bulunduğu durumdur. Bu anlamda *İslam Deklarasyonu* ve *İslami Yeniden Doğuşun Sorunları* adlı eserinde bu ümmetçi bakış, açık bir şekilde görülmektedir. Kanımızca onu çağdaş İslâm düşünürleri arasında zikretmeye imkân veren temel hususlardan birisi de budur.

İslâm'ın doğru anlaşılması ve İslâm'ın bir ahlak nizamı olarak kabul edilmesi, Müslümanların geri kalmışlıktan kurtuluşlarının yegane yoludur. Bu bağlamda İzzetbegoviç, Müslümanların geri kalmışlığının nedenini İslâm'a bağlayanları şiddetle eleştirir. Aksine İslâm'ın geri kalış sebebi olarak yorumlanması ve gündelik hayattan İslâm'ın ötelenmesi, Müslümanlar için sorun teşkil etmektedir. Bu noktada İzzetbegoviç kendi sorgusunu Müslümanların gerçekten İslâm'ı takip edip etmediği üzerinden devam ettirmiş ve örneklerle Müslümanların günümüzde İslâm'ı hakiki anlamda takip etmediklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Örneğin İslâm, Müslümanlardan zulme karşı çıkmalarını istemektedir.² Fakat Müslümanlar bu davetin aksine iktidarla iyi geçinmeyi temel kıstas olarak kabul etmektedirler. İslâm, alkolü kesin bir şekilde yasaklamasına rağmen birçok Müslüman ülkesinde alkol üretilmekte ve tüketilmektedir. Müslümanlara kardeşlik farz kılınmasına rağmen Müslüman halklar birlik oluşturamamaktadır. Bunun da ötesinde İslâm dünyası, mezhep savaşları sebebiyle parçalanmış durumdadır. Aynı şekilde sosyal, iktisadi, siyasal vb. alanlarda İslâm'ın çağrısı bizatihi Müslümanlar tarafından görmezden gelinmektedir. Yani İslâm'ın daveti gerçek mânâda yaşanmamaktadır. Bu, Müslümanların içinde buldukları halin en önemli sebebi olarak kabul edilebilir.

İzzetbegoviç, Müslüman dünyanın içinde yaşadığımız çağa dair geri kalmışlığının nedenlerini gösterdikten sonra bu geri kalmışlığın önündeki engelleri tespit etmiştir. Bu tavırlar yeniden doğuşa mani iki yaygın tipin taşıdığı fikirlerdir. Bunlardan birincisi modernleşmeciler diğeri ise muhafazakârlardır.³ İzzetbegoviç'e göre "muhafazakârlar eski reçeteleri, modernistler ise başkalarına ait (yabancı) reçeteleri istemektedirler. Birinciler İslâm'ı geçmişe çekmekte ikinciler ise ona yabancı bir gelecek hazırlamaktadırlar" (İzzetbegoviç,2007:157). Ona göre muhafazakârlar bütün değerlerini olduğu gibi muhafaza etmeyi iddia etmeleri sebebiyle içinde yaşadığımız çağ ve Müslümanların sorunlarını takip edememektedirler. Batı felsefesine ve çağın kurucu fikirlerine yabancı kalmakta ve hatta bilinçli olarak bunlarla iletişime geçmemeye özen göstermektedirler. Şeyhlerin ve hocaların temsil ettiği bu muhafazakâr tavır İslâm'ın karşı çıktığı bir ruhban sınıfı ortaya çıkarmaktadır ve İslâm'ın yorumlanmasını belirli bir zümreye has kılmaktadır.

2 İzzetbegoviç'e göre Şura suresinin 39. ayetine göre zulme karşı çıkmayın Müslüman olamayacağı hükmü çıkarılabilir (İzzetbegoviç,2007:25).

3 İzzetbegoviç'in *İslam Deklarasyonu* adlı eserinde yaptığı bu ayrımındaki muhafazakârlık eleştirisinin özellikle "tutucu" vurgusu olan, geleneksel olan her şeyi kabul ederken yeni olanı da aynı refleksle, sorgulamadan reddeden bir eleştiri olduğu belirtilmelidir.

Bu şekilde insanlar ile Kur'an arasına mesafe konmakta ve insanlar muhatap olmaları gereken kutsal kitaplarından uzak tutulmaktadır. Nihayetinde bu tutum, İslâm'ı her dönem yaşanılır kılmaktan çıkartmaktadır.

İslâm toplumları için muhafazakâr tavırdan daha yaygın ve yoğun bir tehlikeyi temsil eden ikinci tavır ise modernleşmeci anlayıştan gelmektedir. Çünkü kendisini çağdaş, batıcı ve modernist olarak tanımlayan bu tavrı benimsemiş tipler çok daha yaygındır. Bundan daha önemlisi Müslüman toplumlarda bu tipler hükümet, eğitim ve kamu hayatının tümünde çok etkilidirler. İslâm'ı ilerlemeye mani olarak görmektedirler ve bu sebeple terk edilmesi gereken bir din olarak tanımlamaktadırlar. Böylelikle koca bir geçmiş çöpe atarak Müslümanlara başka toplumların ve kültürlerin reçetelerini sunmaktadırlar. Müslümanlara kimliksizleşmeyi ve aslından kopmayı önermektedirler.

İzzetbegoviç, eserlerinin muhtelif yerlerinde modernleşmeci ve muhafazakârlaşmacı tavrı ayrıntılarıyla örneklendirmiştir. Bu tavrı sergileyen tipleri İslâm'ı yaşanılır kılmaktan alıkoymaları sebebiyle eleştirmiş ve her iki anlayışın da kompleksli yönlerine işaret etmiştir. Dolayısıyla ona göre bu tavrı benimsemiş her iki tip de esasında hastalıktır. Bu tipler, Müslümanların yeniden dirilişinin önündeki engellerdir. İki zıt kutbu temsil etseler de bu tiplerin birleştikleri bir husus vardır. Her ikisi de eleştirel ve sorgulayıcı değildir. Muhafazakârlar geleneği, hocaları, din yorumlarını sorgulamaktan uzak oldukları için farklı düşüncelere ve yenilikçi akımlara kulak veremekte; modernistler ise arzuladıkları Batı medeniyetini eleştiremedikleri ve sorgulamadıkları için İslâm'ın asli mesajını duyamamaktadırlar.

İzzetbegoviç'in muhafazakârlara ve modernistlere dair tespiti onun üçüncü yol anlayışından bağımsız değildir. Her iki tavırda da dünya tarihi boyunca süregelen "ruhçu" görüş ile "materyalist" dünya görüşünün yansımalarını görmek mümkündür. İslâm ise bu iki tavrı aşan ve bu iki tavrın belirli yönlerini ihtiva ederken belirli yönlerini de dışlayan bir ahlak nizamıdır. Dolayısıyla bu iki tavra meylettirmek, İslâm'dan uzaklaşmak ve İslâmi yeniden dirilişin önüne geçmek anlamına gelmektedir.

İslâmlaşmayı Müslümanların içinde buldukları durumdan kurtuluş reçetesi olarak sunduktan sonra bu reçetenin nasıl işlerlik kazanacağı da İzzetbegoviç'in üzerinde durduğu sorunlardandır. O bu sorunu aşmak amacıyla Müslüman kadının sosyal hayattaki konumu üzerinde hassasiyetle durur ve Müslüman kadının alması gerektiği sorumluluklara işaret eder. Çünkü İslâm dünyasında her ferdi yetiştirecek olan Müslüman kadındır.

Tabiri caiz ise her fert Müslüman kadının tornasından geçecektir. Bu sebeple İzzetbegoviç en az aydınlara ve düşünce adamlarına yüklediği görev kadar Müslüman kadına da görev yükler. Bu anlamda İslâm toplumlarının İslâmlaşması kadınların İslâmlaşması ile mümkündür. Bu ise annelik müessesinin İslâm'daki yerinin ve öneminin iyi anlaşılmasıyla sağlanır. İzzetbegoviç bu noktada İslâm dünyası açısından çok tartışmalı konulardan olan kadının çalışması konusu ile ilgilenir ve kadının İslâmî koşullarda çalışmasında bir beis bulunmadığını, fakat İslâm dünyasının yeniden dirilişi açısından Müslüman kadınların eşleriyle birlikte Müslüman çocuklar yetiştirmesinin bir zorunluluk olduğunu ifade eder. Batı Avrupa'da kadının çalışma hayatına girişine ve çalışma koşullarına dair nicel verilere başvurarak izahlarda bulunan İzzetbegoviç batı medeniyeti açısından kadının konumunun iç açıcı olmadığını ve aslında gönüllü kölelik statüsünde çalışma hayatında bulunduğunu ortaya koymaktadır (İzzetbegoviç, 2007:35–39). Bunun üzerine Müslüman kadının ataerkil sistemin öngördüğü rollerden kurtularak başta ilmî faaliyetler olmak üzere sosyal hayatta özellikle çocukların yetiştirilmesi konusunda etkin rol alması gerektiğini ifade etmiştir.

İzzetbegoviç'in Müslümanların sosyal hayatına dair önerileri kadının sosyal hayattaki konumu ile sınırlı değildir. O, özellikle Kuran'ın hayata geçirilmesi, eğitimin İslâmileştirilmesi, insan ve toplum arasındaki ilişki, Müslümanların birliği ve kardeşliği, zekât ve sadaka kurumunun işlerlik kazanması, özgürlüğün vazgeçilmez bir değer olduğu, azınlıkların Müslüman halklar içindeki konumu gibi sosyal hayatı doğrudan etkileyen konularla ilgilenmiş ve bu konuların İslâmî bir yaklaşımla nasıl tesis edilmesi gerektiğine dair önerilerde bulunmuştur (Bkz. İzzetbegoviç, 2007). Ona göre İslâmî bir rönesansın başlangıcı, ahlaki ve sosyal bir dirilişle mümkündür. Çünkü o, kendi hayatını dönüştürecek kudreti olmayan insanların toplumları ve dünyayı dönüştürecek kudrete de sahip olamayacaklarını düşünür. Fakat bu ahlaki ve sosyal dönüşümün devamlılığı için siyasal devrim bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Bu siyasal devrim iktidarı ele geçirmekle değil; gönülleri fethetmekle mümkündür. Başka bir deyişle gönülleri fethedilmiş toplulukların bir önder olarak Müslüman şahsiyetlere güvenmesiyle mümkündür. Dolayısıyla Müslüman halkların kurtuluşu için evvela vaiz daha sonra asker olmak zorunludur (İzzetbegoviç, 2007:197).

İzzetbegoviç, Müslümanların İslâmlaşması gerektiğini ve Müslüman halkların içinde bulunduğu durumdan kurtulması gerektiğini ifade ederken İslâm'ı sadece Müslümanların kurtuluşu için bir yol olarak görmez. Ona

göre yirminci yüzyıl insanların buhran içinde yaşadığı bir çağdır. Dahası bu dönemde insan, bir taraftan kapitalizm diğer taraftan sosyalizm tarafından köşeye sıkıştırılmış durumdadır. İnsan olarak yaşamak bu iki sistem içinde de mümkün değildir. O, İslâm'ı ve İslâmlaşmayı üçüncü yol olarak formüle etmiştir. İzzetbegoviç, böylelikle tüm insanlığın (Müslümanların ve gayri Müslimlerin) insanca yaşamasının İslâm'ın hâkimiyetiyle mümkün olacağını ifade etmiştir.

Çağdaş İslâm Düşüncesinde Farklı Bir Entelektüel Olarak Aliya İzzetbegoviç

Aliya İzzetbegoviç, çok fazla sayıda eser vermemiş olmasına rağmen, nitelikli eserleriyle çağdaş İslâm düşüncesinde saygın bir yer edinmiştir. Kazandığı saygınlıkta eserlerinde savunduğu görüşlerin yanında bu görüşleri dolayısıyla Yugoslavya'da sosyalist rejim altında gördüğü baskının ve hapsedilmesinin önemli bir yeri vardır. Ardından Bosna Savaşı'nda kendi halkının yaşadığı bütün trajediye ve zulme rağmen ahlaklı bir mücadeleyi sürdürme gayreti, düşmanlarının bile saygısını kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca İzzetbegoviç, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Bosna-Hersek'te aktif olarak siyasette bulunmuş, parti liderliği ve on yıl cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Siyaset öncesi hayatında verdiği önemli eserleri dolayısıyla bilge lider olarak anılmıştır. Ancak bütün hayatına bakıldığında siyasi hayatının oldukça kısa sürdüğü söylenebilir. Kaldı ki on yıllık siyasi hayatının yaklaşık beş yılı savaşla geçmiştir. Aynı anda hem bilge hem de lider olmak tarih boyunca çok da örneği bulunmayan bir durumdur. İslâm tarihi açısından da bu durumun geçerli olduğu söylenebilir.

Eserlerini verdiği ve mücadelesini sürdürdüğü dönem açısından da Aliya İzzetbegoviç, farklı bir entelektüeldir. O, hayatının uzun bir dönemini sosyalist Yugoslavya rejimi yönetiminde geçirmiş, en çok etki uyandıran eserlerini Soğuk Savaş yıllarında yazmıştır. Batının içinden konuşan bir Müslüman düşünür olması da onu ayırt eden bir başka özelliktir. Onun çağrısını, bütün İslâm dünyasına Batıdan seslenen İslâmî bir çağrı olarak kabul etmek mümkündür. Üstelik bu dönem, genelde dini ve özelde İslâm'ı Müslüman toplumlarda olumsuz bir bakışla değerlendiren pek çok aydın ve yöneticinin etkin olduğu bir dönemdir. Bu yüzden onun özellikle *İslam Deklarasyonu*'yla yaptığı çıkış, dikkat çekici ve ezber bozucu bir çıkış olarak değerlendirilebilir. Nitekim, bu eseri Batıda da itirazla karşılanmıştır. İzzetbegoviç (2003b:30), eserin temel meselesinin İslâm olması gerçeğinin

kabullenilmediği gibi kendisinin de bu yüzden Batı tarafından affedilmediğini hatıratında belirtmiştir. Bosna Savaşı sırasında ve sonrasında hakkında “fundamentalist İslamcı”, şeriatçı gibi olumsuz propagandalar yapılmasının en önemli sebeplerinden birisi budur.

Aliya İzzetbegoviç’in bir entelektüel olarak belli ilkeler temelinde meselelere yaklaştığı ve değerlendirmelerde bulunduğu tespit edilebilir. Hayatıyla ve mücadelesiyle de tutarlı şekilde onun entelektüellik ilkeleri altı maddede toplanabilir (Bkz. Akın, 2014:136-141):

1. Çok yönlülük
2. Özgürlük
3. Adaletçilik
4. Sorgulayıcılık
5. Eleştirelilik
6. Tutarlılık

Aliya İzzetbegoviç’in entelektüellik ilkelerinden ilki çok yönlü bir ilgi alanına sahip olmasıdır. Hukuk eğitimi almasına rağmen din, siyaset, felsefe gibi pek çok alanla ilgili ciddi okumalar yapmıştır. Farklı alanlarda söz söyleyebilecek ve yazılar yazacak kadar yetkin olduğu özellikle *Doğu ve Batı Arasında İslam* kitabında net bir şekilde görülmektedir. Bu eserinde İzzetbegoviç, antropolojiden sosyolojiye, biyolojiden fiziğe, felsefeden sanata, dinler tarihinden siyaset bilimine ve etiğe kadar pek çok farklı alanda önemli bir birikime ve yetkinliğe sahip olduğunu göstermiştir.

Özgürlük ilkesi, İzzetbegoviç’in en önemli ilkelerinden birisidir. Hayatı boyunca verdiği mücadelenin bir yönüyle özgürlük mücadelesi olduğu da göz önünde bulundurulursa bu durum daha da iyi anlaşılabilir. Aynı zamanda bir entelektüel olarak, bilgi arayışında da özgürlüğünden taviz vermemiştir. Özgürlük anlayışı, dolaylı olarak “özgün” bir düşünce üretmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Bu yüzden o, ilgilendiği konularda elinden geldiğince meseleyi önyargısız bir şekilde anlamaya ve açıklamaya çalışır. Gençlik yıllarından itibaren kendisini ait hissettiği İslâm düşüncesi açısından da durum böyledir. İslâm dünyasının en önemli meseleleriyle ilgili görüşlerinde özgür karakterinin izlerini takip etmek mümkündür. Üstelik İslâm dünyasının en önemli meselelerinin başında özgür düşüncenin gelişemesinin bulunduğunu sıkça eserlerinde vurgulamıştır. Ona göre Müslüman toplumlarda farklı taassup mekanizmalarının işlemeye devam etmesi, özgürlüğün önündeki önemli bir engeldir.

Adaletçilik ilkesine bağlı olarak İzzetbegoviç, kişilerin buldukları komundan çok ne dedikleriyle ilgilenmiştir. Onun muhatap olduğu şey, düşüncenin kendisidir. Eserlerinde ele aldığı düşünceleri sistematik bir şekilde değerlendirmiş ve ilgilendiği görüşlerin olumlu ve olumsuz yanlarını tespit etmeye çalışmıştır. İncelediği görüşün nereden, hangi dini ya da siyasi kaynaktan geldiğiyle öncelikli olarak ilgilenmemiştir. Bu yüzden Batı felsefesinin farklı ekollerinden ve temsilcilerinden etkilendiğini söylemekten çekinmemiştir. Batıyı, Doğuyu ya da herhangi bir düşünceyi mutlak bir şekilde kabul ya da reddetmenin doğru olmayacağını vurgulamıştır.

Sorgulayıcılık ilkesi, İzzetbegoviç'in gençlik yıllarından itibaren bırakmadığı ve rehber edindiği bir entelektüellik ilkesidir. Genç Müslümanlar Teşkilatı'nda genç bir üye olduğu dönemde, geleneksel olarak gelen İslâmi yorumlara karşı sorgulayıcı bir tavırla yaklaşmıştır. Kendisini ait hissettiği bilgi kaynakları bile sorgulayıcılık ilkesi temelinde değerlendirmiştir. Bu ilkesi de özellikle eserlerinde öne çıkarmaktadır. Kesin bilgi olarak kabul edilen bilimsel bulguları bile değerlendirirken sorgulayıcılığını bir kenara bırakmamıştır.

Diğerleriyle bir bütünlük oluşturan eleştirelilik ilkesi kendisinin de çok önemseydiği ve kaybedilmemesi gerektiğini vurguladığı bir ilkedir. Müslüman toplumların aktif oldukları dönemde eleştirel düşünceye sahip olduklarını, ancak zamanla bu özelliklerini kaybederek eleştirel olma özelliğini bıraktıklarını tespit etmiştir. Eleştireliliğin bırakılmasının pek çok alanda Müslümanların geri kalmalarının ve Batı medeniyeti ile rekabet edememelerinin önemli bir sebebi olduğunu savunmuştur. İslâm Rönesansı düşüncesine sahip olan İzzetbegoviç, Müslümanların hem kendi durumlarına hem de dış dünyaya eleştirel bir tavırla yaklaşmalarının gerekli olduğunu ve İslâm dünyası için yeniden doğuşun ancak bu şekilde mümkün olabileceğini belirtmiştir.

Aliya İzzetbegoviç, çağdaş İslâm düşüncesi açısından belli bir sistematığe sahip bir düşünür olarak dikkat çekmektedir. Tutarlılık ilkesini ilk önce kendi düşünce sistematığı içinde görmek mümkündür. Özellikle *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserinde ileri sürdüğü fikirler ve İslâm'ı üçüncü yol olarak açıklaması bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu yüzden eser, önemli ve tutarlı bir felsefe metni olarak da okunmaktadır. Bir diğer tutarlı tarafı da hayat pratiğindeki mücadelesinde görülmektedir. O, hayatı boyunca düşüncesinde yer alan, inandığı ilkelerden pratikte de taviz vermemeye çalışan bir karaktere sahip olmuştur. Sözde ve eylemde tutarlı olma çabasının zorunlu

olarak sorumluluğa ve özgürlüğe bağlı olduğu düşüncesi İzzetbegoviç'te açıktır.

Aliya İzzetbegoviç, sadece verdiği eserlerle ya da katkıda bulunduğu konularla ve tartışmalarla değil, aynı zamanda kendi şahsiyetiyle de yakın dönem İslâm düşüncesinin dikkat çeken bir figürüdür. Yukarıdaki tespit edilen ve açıklanmaya çalışılan ilkeleri hem gündelik hayatında hem de zorlu siyaset yıllarında uygulama çabası da ayrıca daha çok dikkat çekmesine sebep olmuştur. Özellikle İslâm dünyasında farklı tarzda bir entelektüel ve siyasetçi olarak saygı görmüştür. Bu karakterinin temelinde genel düşüncesi ve İslâm yorumu bulunmaktadır.

Sonuç

Bosna-Hersek eski Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç, yaşadığı dönem açısından çağdaş İslâm düşüncesine önemli katkılar sunmuş bir entelektüeldir. O, kendisinin yaşadığı dönemden çok daha önce başlayan ve İslâm dünyasının yaşadığı meseleler üzerine odaklanan birikime farklı açılardan özgün katkılarda bulunmuş bir isimdir. İslâm dünyasının ikili bir kriz içinde bulunduğu dikkat çeken İzzetbegoviç, modernleşme karşısında İslâmî bir rönesansın nasıl sağlanabileceği konusunda fikirler üretmiştir. Ona göre İslâm dünyasının en önemli krizi, bir taraftan geleneksel İslâmî yorumları sadece geleneğe ait oldukları için sorgulamadan kabul eden tutucu muhafazakârlar ile diğer taraftan İslâmî olan her şeyi ilerleme karşısında engel olarak gören ve Batı'ya ait olanları sorgulamadan kabul edenler arasındaki sosyolojik bölünmenin krizidir. Ona göre, bu kriz aşılardan İslâm dünyasının ve Müslümanların daha özgür ve onurlu bir hayatı yaşamalarından bahsetmek mümkün değildir. İzzetbegoviç'in üçüncü yol teorisi, varlık düalizminin ve bu düalizmin bir parçası olan insanın teoride ve pratikte denge halini bulma amacıdır. Varlık düalizminin bir yönünü idealizm, maneviyatçılık ve Hristiyanlık oluştururken; diğer yönünü materyalizm, maddiyatçılık ve Yahudilik oluşturmaktadır. İslâm ise her iki yönü de kabul eden ancak bu yönlerden birisi lehine dengeyi bozmamak için insan açısından en uygun hâli ve dengeyi sağlamak amacıdır. İslâm dünyasının içinde bulunduğu kriz durumlarından birisi de bu denge halinin bozulmasıdır. O, mevcut kriz halini sürdüren yapılar ve yorumlar yerine İslâm'ın asıl kaynaklarına sağlıklı bir dönüş ve çağına muhatap olabilen bir İslâm yorumunun peşinde olmuştur. Bu yüzden İzzetbegoviç, bir reformist İslâmcı değildir, ancak kendi kaynaklarından “yeniden doğuş” anlamına gelen “rönesans” kelimesini

kullanmayı tercih etmiştir. Çünkü ona göre, İslâm dünyasının ve insanlığın yeni bir alternatife ihtiyacı vardır ve İslâm bir üçüncü yol olarak bu potansiyele sahiptir.

Kaynakça

- AKIN, Mahmut H. (2014), "Aliya İzzetbegoviç'in Entelektüel Mirası", *Özgürlük Mücadelecisi ve İslam Düşünürü Aliya İzzetbegoviç*, (Der. Mahmut H. Akın, Faruk Karaarslan), İstanbul: Pınar Yayınları.
- İZZETBEGOVİÇ, Aliya (2003a), *Doğu ve Batı Arasında İslam*, (Çev. Salih Şaban), İstanbul: Nehir Yayınları.
- , (2003b). *Tarihe Tamıklığım*, (Çev. Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz), İstanbul: Klasik Yayınları.
- , (2005). *Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar*, (Çev. Hasan Tuncay Başoğlu), İstanbul: Klasik Yayınları.
- , (2007). *İslam Deklarasyonu ve İslami Yeniden Doğuşun Sorunları*, (Çev. Rahman Ademi), İstanbul: Fide Yayınları.
- KARAARSLAN, Faruk (2014). "Aliya İzzetbegoviç'in Hayatı ve Bosna Mücadelesi" *Özgürlük Mücadelecisi ve İslam Düşünürü Aliya İzzetbegoviç*, (Der. Mahmut H. Akın, Faruk Karaarslan), İstanbul: Pınar Yayınları.
- NEIMARLIJA, Hilmo, (2010). "Üçüncü Yol Tezi", Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu (11-12 Ekim 2008), İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, s. 151-156.

